

ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΣ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ

(Έρευνα, Εποπτεία, Συντονισμός)

Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών. Ογδόντα χρόνια: 1917-1997

Ιστορική Αναδρομή από ομάδα θεατρολόγων, Κ. & Π. Σμπίλιας, Αθήνα, 1999

[Κείμενο ομιλίας στη Αίθουσα Τρίτση του Πνευματικού κέντρου του Δήμου Αθηναίων]

Κύριε Υπουργέ

Κύριε Δήμαρχε

Κυρία Πρόεδρε του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών

Αξιότιμα Μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου

Κυρίες και Κύριοι Συνάδελφοι

Φίλες, Φίλοι

Αγαπητοί φοιτήτριες, φοιτητές

Είναι ξεχωριστή η χαρά μου να παρουσιάσω αναλυτικά τον ογκώδη τόμο του ιστορικού του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών από το 1917 έως σήμερα, που εκπονήθηκε από ομάδα φοιτητριών και τρεις μεταπτυχιακές φοιτήτριες του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό την φωτισμένη καθοδήγηση της συναδέλφου μας, Χρυσόθεμης Σταματοπούλου-Βασιλάκου. Το μνημειώδες αυτό έργο, δεν είναι υπερβολή να το αποκαλούμε έτσι, αποτελεί ένα ορόσημο για το πνευματικό και κοινωνικό βίο της χώρας, για δύο λόγους: πρώτον είναι η πρώτη ιστορία ενός συνδικαλιστικού σωματείου μέσα στον 20ό αιώνα – δεν υπάρχουν άλλες, κι έχει ιδιαίτερη σημασία που η ιστορία αυτή δεν αφορά το όποιο επάγγελμα, αλλά πνευματικούς λειτουργούς του δημόσιου βίου, που υπηρετούν ταυτόχρονα όλες τις τέχνες του Διονύσου και που το σωματείο τους έχει αναλάβει κατά καιρούς ποικίλες δραστηριότητες, έχει αναπτύξει σημαντικές καλλιτεχνικές πρωτοβουλίες και έχει πραγματοποιήσει καιριές πολιτικές επεμβάσεις, συγκρίσιμο με τα συνδικάτα των θυμελιών και σκηνικών στα ελληνιστικά χρόνια, γνωστά με το όνομα «Διονυσιακοί τεχνίτα»: η ιστορία των σωματείων, πνευματικών, κοινωνικών, συνδικαλιστικών κι άλλων, είναι πολύτιμες ψηφίδες στην ιστορία του πολιτισμού του τόπου, πολύτιμα είναι τα αρχεία τους, πολύτιμη η επιστημονική τους αξιοποίηση, μην τα πετάξετε, μην τα καταστρέψετε, μην τα παραμελήσετε! Το ιστορικό των 80 χρόνων του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών είναι γραμμένο με επιστημονική νηφαλιότητα, στο πνεύμα της ιστορικής αντικειμενικότητας, πυκνά τεκμηριωμένο με αρχαίο υλικό, με ειδήσεις από τον καθημερινό και περιοδικό Τύπο, και συνταγμένο με τρόπο συστηματικό.

Ο δεύτερος λόγος, γιατί το έργο αυτό αποτελεί ορόσημο, είναι η πρωτοφανέρωτη, απ' όσο ξέρω, σύμπραξη των λειτουργών της Τέχνης και της Επιστήμης, ένα έργο συλλογικό από 13 φοιτήτριες του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών, τρεις μεταπτυχιακές φοιτήτριες και την κ. Βασιλάκου, που συντόνισε το όλο εγχείρημα με τον ειδικό της διακριτικό και νοικοκυρεμένο τρόπο, το κατηύθυνε και το έφερε σε αίσιο τέλος με το εντυπωσιακό φινάλε της εκτύπωσής του και της παρουσιάσής του στην ελληνική κοινωνία. Ο μόνος εκπρόσωπος του λεγόμενου «οχυρού» φύλου ήταν ο νεαρός φιλόλογος, που ανέλαβε τη γλωσσική εξισορρόπηση του συνολικού αποτελέσματος. Αυτό αποδεικνύει ότι τα πανεπιστήμια δεν είναι μόνο χώροι ζυμώσεων, κινητοποιήσεων, διαδηλώσεων, διεκδικήσεων, καμιά φορά ενοχλητικών ή και όχι αμέσως κατανοητών από το σύνολο της κοινωνίας, αλλά και χώροι πνευματικής εργασίας, υπεύθυνης και αυτόνομης επιστημονικής έρευνας,

ανιδιοτελούς προσφοράς προς την ιστορία και τον τόπο, ότι οι φοιτητές είναι σε θέση να εργάζονται συλλογικά, με ενθουσιασμό κι αυταπάτηση, σε αρχαία υπόγεια και σκοτεινά, σε βιβλιοθήκες που δυσλειτουργούν, εθελοντικά και πέρα από το πρόγραμμα των σπουδών τους, για να διασώσουν ένα κομμάτι του πνευματικού και κοινωνικού βίου του αιώνα μας, να δώσουν μια συνεισφορά στην ιστορική αυτογνωσία του τόπου. Είναι και ένα δείγμα, πως τα πανεπιστήμια δεν είναι φιλντισιόνοι πύργοι, που μέσα στους τοίχους τους γίνεται μυστηριωδώς και εν κρυπτώ έρευνα και διδασκαλία, κατά τις προδιαγραφές του Humboldt, αλλά πως είναι ανοιχτά για την κοινωνία, πως συμμετέχουν ενεργά στις ζυμώσεις του πνευματικού βίου, πως προχωρούν στην πληροφόρηση της κοινωνίας για τα εκάστοτε τεκταινόμενα στην έρευνα και πως ανταποκρίνονται σε προκλήσεις, αν κι όπου υπάρχουν, όπως ήταν αυτή του εορτασμού των 80 χρόνων του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών. Η ελληνική κοινωνία έδειχνε πάντα μιαν ιδιαίτερη ευαισθησία και αγάπη, ένα ξεχωριστό ενδιαφέρον για τα θεατρικά πράγματα.

Ο τόμος αυτός, «βαρύς» από πολλές απόψεις, μια βαθειά υπόκλιση της Επιστήμης του Θεάτρου προς τους λειτουργούς της τέχνης του Διονύσου, είναι και μια απόδειξη, ότι τα έργα τα σημαντικά και τα μεγάλα βρίσκονται έξω από τους ευκαιριακούς ρυθμούς των επετείων. Δεν πειράζει που ο συνεορτασμός με τα Θεατρολογικά Τμήματα των Πανεπιστημίων πέρσυ δεν πραγματοποιήθηκε, πραγματοποιείται τώρα, με το βαρυσήμαντο αυτό δώρο, που έκανε το ελληνικό θέατρο στον εαυτό του, με την πρωτοφανέρωτη αυτή σύμπραξη Θεωρίας και Πράξης, που θα μείνει σημείον αναφοράς και στο μέλλον και θα αναπτύξει την ακτινοβολία του παραδείγματος, που ενδεχομένως θα συμπαράσχει και άλλους συλλόγους και σωματεία. Η επέτειος είναι μια αφηρημένη, συμβατική αφορομή, η εκδήλωσή αυτή, εδώ, είναι πιο σημαντική, πιο χειροπιαστή, πιο αληθινή, απ' ό,τι είναι κάποιος στρογγυλός αριθμός. Άξιζε τον κόπο να περιμένει κανείς το αποτέλεσμα, που κανείς δεν το περίμενε τόσο περιεκτικό, τόσο πλούσιο, τόσο ευπαραουσίαστο. Ο τόμος αυτός και η παρουσίασή του είναι η πραγματική επέτειος του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών, και μ' αυτόν θα κλείσουν και οι εορταστικές του εκδηλώσεις.

Ο τόμος αυτός βέβαια δεν είναι μόνο ένα τέλος, αλλά και μια αρχή. Μια ολόκληρη σειρά από θέματα δεν βρήκαν οριστική λύση ή και ικανοποιητική απάντηση: αναζητούνται ακόμα ορισμένα αρχαία με πολύτιμα στοιχεία και προέκριναν ερευνητικοί τομείς, που απαιτούν ακόμα πιο σφαιρική και εξαντλητική διερεύνηση: π.χ. τα συγγενικά δικαιώματα, οι εταιρικοί θιασοί, οι πρωτοβουλίες του Σωματείου σχετικά με το Δημοτικά Θέατρα σ' όλη τη χώρα, και γενικότερα οι σχέσεις του Κράτους με το θέατρο, η εκάστοτε νομοθεσία, οι σχέσεις του θεάτρου με το ραδιόφωνο, τον κινηματογράφο και την τηλεόραση κτλ.

Συγχαρητήρια λοιπόν στον εκδοτικό οίκο Σμύλια για την άποψη και δαπανηρή εμφάνιση του έργου αυτού, συγχαρητήρια στο Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών που είχε την ιδέα της σύνταξης ενός ιστορικού του Σωματείου, συγχαρητήρια στην Οργανωτική Επιτροπή των εορταστικών εκδηλώσεων, που παρακολούθησε με αγωνία και υπομονή την πορεία του δύσκολου εγχειρήματος και δέχτηκε, με μια σοφή απόφαση, την καθυστέρηση του ενός έτους, για να παραοιαστέ τελικά αυτό το λαμπρό αποτέλεσμα. Συγχαρητήρια σε όσους από τους ηθοποιούς θυσίασαν χρόνο και κόπο για την παροχή πληροφοριών, εγγράφων ή και συμβουλών, συγχαρητήρια στην ομάδα νεαρών φοιτητριών του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών, συγχαρητήρια στις ώριμες συνδρομές των τριών μεταπτυχιακών φοιτητριών του Τμήματος μας, συγχαρητήρια στο φιλόλογο κ. Σιομανίδη, που

ανέλαβε το άχαρο έργο της γλωσσικής ομαλοποίησης των επιμέρους συμβολών, και συγχαρητήρια, θετικά και προσωπικά, στην Έμη Βασιλάκου, η οποία ανέλαβε το γιγαντιαίο και λεπτό έργο του συντονισμού, της εποπτείας της έρευνας, έλεγξε και διόρθωσε όλα τα γραπτά, διερεύνησε τα Κρατικά Αρχεία και συνέταξε μια δική της εμπειριστατωμένη εισαγωγή, όλα αυτά εργασίες, που απαιτούν επένδυση μόχθου και χρόνου πολλαπλού από την ατομική και προσωπική συγγραφή· η κ. Βασιλάκου μας έχει συνηθίσει στο να καταπιάνεται με έργα δύσκολα και σύνθετα· στο δίτομο έργο της για το ελληνικό θέατρο της Κωνσταντινούπολης το 19ο αιώνα, που είχε τη χαρά να παρουσιάσω πριν από μερικά χρόνια, συγκέντρωσε πάνω από 2000 παραστάσεις και τα ονόματα πάνω από 800 ηθοποιών, ερασιτεχνών και επαγγελματιών.

Κυρίες και κύριοι,

Υπάρχουν εν γένει τρεις τρόποι πώς να μεταχειρίζεται κανείς ένα βιβλίο που μόλις απέκτησε. 1) το κοιτάζει, το ζυγίζει, το χαϊδεύει, το περιεργάζεται και το βάζει στο ράφι, σ' εκείνη τη θέση όπου νομίζει πως ταριάζει καλύτερα· αυτήν την κατηγορία βιβλιόφιλων θα ικανοποιήσει ο τόμος με τις ζυγισμένες διαστάσεις του, το σημαντικό αλλά όχι «ασήκωτο» βάρος του, με την ποιότητα του χαρτιού, τη λεία επιφάνεια του εξωφύλλου και την έξοχη εικόνα του ζωγράφου Δημήτρη Μυταρά· ο βιβλιόφιλος θα θαυμάσει την καλαίσθητη δουλειά που έκαναν οι εκδόσεις Κ. & Π. Σμπίλιας «Σοφίας Μέλαθρον» και θα σημειώσει στο υποσυνείδητό του, πως απέκτησε ένα μάλλον σημαντικό αλλά οπωσδήποτε ευπαρανοίαστο εγχειρίδιο. Δεύτερη περίπτωση: Ο αναγνώστης ξεφυλλίζει το έργο· κάθεται στο τραπέζι, γιατί είναι λίγο άβολο να το κρατήσει συνέχεια στα χέρια του λόγω μεγέθους και βάρους, θαυμάζει την τυπογραφική επιμέλεια, τη σελιδοποίηση, τη συσχέτιση και συμμετρία των τυπογραφικών μεγεθών μεταξύ τίτλων, κύριου κειμένου και υποσημειώσεων, εντυπωσιάζεται από τον πλούτο της τεκμηρίωσης, που εκφράζεται στον αριθμό των υποσημειώσεων, και, πάνω από όλα, θαυμάζει τις παλαιές και πρόσφατες φωτογραφίες με τα γνωστά πρόσωπα σε άγνωστες γι' αυτόν καταστάσεις. Είναι μια ευχάριστη αναδρομή στο παρελθόν του καθενός, ένα ταξίδι στη μνήμη που συγκνεί και συνεπαίρνει. Ο αναγνώστης αυτός θα παραμείνει σ' αυτή τη στάση και κατάσταση, από μισή ώρα έως και μία ή και δύο ώρες, ώσπου να φτάσει στο Χρονολόγιο παράλληλων γεγονότων μετά τη σελίδα 500, και το ισχνό μέρος του βιβλίου δεξιά, που έχει μείνει, να παρουσιάσει την ενοχλητική τάση να κλείσει από μόνο του. Ο αναγνώστης μας θα ενδώσει κάποτε στη δυναμική αυτή, που αναπτύσσει το βιβλίο από μόνο του, και θα το κλείσει, γιατί δεν έχει άλλες φωτογραφίες. Ικανοποιημένος θα το βάλει κι αυτός στο ράφι, με την απόφαση να το συστηρίσει και σε άλλους φίλους και γνωστούς.

Η τρίτη κατηγορία των αναγνωστών, οι «βιβλιοφάγοι», θα επιχειρήσουν να το διαβάσουν, εν μέρει ή εν όλω, ανάλογα με την αντοχή τους και την αποφασιστικότητά τους. Ασφαλώς και ανάλογα με την ένταση του ενδιαφέροντός τους. Το βιβλίο διαβάζεται ευχάριστα και χωρίς ιδιαίτερο κόπο. Στην αρχή θα συναντήσουν σε περίπου 50 σελίδες ένα εμπειριστατωμένο ιστορικό μελέτημα της κ. Βασιλάκου σχετικά με τους Έλληνες ηθοποιούς 1800-1917, που θα τους εντυπωσιάσει για δύο λόγους: την τεκμηρίωσή του και την άρτια βιβλιογραφική ενημέρωσή, και τη συνθετική ικανότητά, με την οποία συνθέτουν οι εκαντοντάδες μικρές ψηφίδες τελικά ένα μεγάλο μωσαϊκό μ' ένα περίπλοκο θέμα: τον ηθοποιό – την κοινωνική του θέση, το υποκριτικό ύφος, τη λειτουργία των μεταξινοούμενων θιάσων, το ρεπερτόριο, τις αμοιβές, την εκπαίδευση και χίλια δύο άλλα θέματα, τα οποία οι ιστορίες του θεάτρου μπορούν παρεμπιπτόντως μόνο να θίξουν και για τα οποία περι-

οτασιακές υπάρχουν μόνο πηγές. Αυτό είναι τρόπος τινά η προϊστορία του Σωματείου. Ακολουθούν τα κύρια κεφάλαια του τόμου. Το πρώτο ιδιαίτερα περιεκτικό κεφάλαιο (με 500 σχεδόν υποσημειώσεις) πραγματεύεται τα Διοικητικά Συμβούλια του Σωματείου και τη δράση τους και δίνει κατ' αυτόν τον τρόπο μια ιστορική αναδρομή του Συλλόγου. Είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς τα γνωστά από τη σκηνή πρόσωπα πώς δρουν σ' ένα άγνωστο για το κοινό χώρο, πώς σκέφτονται, τι προτείνουν, γιατί προβληματίζονται. Τα διάφορα υποκεφάλαια, σε χρονολογική σειρά, είναι από διάφορους συγγραφείς. Το δεύτερο, επίσης μεγάλο και περιεκτικό κεφάλαιο, αφιερώνεται στη συνδικαλιστική δραστηριότητα του ΣΕΗ, στις απεργίες, τις διεκδικήσεις κτλ.· κι εδώ τα στοιχεία δίνονται σε χρονολογική σειρά. Ξεχωριστά υποκεφάλαια αναφέρονται στους Εταιρικούς Θιάσους και τα Συγγενικά Δικαιώματα, καθώς και στην Πανελλήνια Οργάνωση Θεάματος και Ακροάματος. Το τρίτο κεφάλαιο αναλύει τις σχέσεις του ΣΕΗ με κρατικές σηνές και δημοτικά θέατρα, το τέταρτο, ιδιαίτερα συγκινητικό κεφάλαιο, παρουσιάζει την εθνική και κοινωνική προσφορά των Ελλήνων Ηθοποιών, αρχίζοντας από τον Σπυρίδωνα Δρακούλη, που έπεσε στο Ιερό Λόχο στο Δραγατσάνι το 1821 και τον Κωνσταντίνο Κυριακό-Αριστία, που τραυματίζεται εκεί βαριά, ως την εθελοντική συμμετοχή του Αμίλιου Βεάκη στους Μακεδονικούς Πολέμους, το θέατρο στην Αντίσταση και τους αντιδικτατορικούς αγώνες των ηθοποιών στην Επταετία.

Το πέμπτο κεφάλαιο αφιερώνεται στο ΣΕΗ και τη θεατρική εκπαίδευση· ξεκινάει με μια έξοχη θεατρολογική μελέτη της Ελένης Γουλή για την Παργελματική Σχολή Θεάτρου (1924-30) και ολοκληρώνεται με δύο πραγματείες της Ιωάννας Ρεμεδιάκη, για το ιστορικό της Άδειας Ασκήσεως Παργελέματος, και για τη Νομοθεσία για τις δραματικές σχολές, θέματα εξαιρετικά επικρα, αν και κάπως οδυνηρά. Το έκτο κεφάλαιο αφιερώνεται στις πολιτιστικές δραστηριότητες του ΣΕΗ (εκδόσεις, συνέδρια, διαλέξεις, παραστάσεις, χοροί και συνεσιτιάσεις, εορτασμούς, τιμητικές εκδηλώσεις, αθλητικές δραστηριότητες), το έβδομο αναλύει τις διεθνείς σχέσεις του Σωματείου, ενώ το όγδοο πραγματεύεται την Ασφάλιση και Αλληλοβοήθεια (το Ταμείο Συντάξεων Ηθοποιών, το Ταμείο Αλληλοβοήθειας Ηθοποιών, Άλλες εκδηλώσεις αλληλοβοήθειας, το Ταμείο Εργασίας Ηθοποιών, το Ταμείο Πρόνοιας). Στις επόμενες 50 σελίδες ακολουθεί ένα Χρονολόγιο Παράλληλων Γεγονότων με δύο στήλες: Ελληνική Πολιτική και Συνδικαλιστική Ιστορία, και από την άλλη οι σχετικές δραστηριότητες του ΣΕΗ. Ακολουθούν οι πίνακες των φωτογραφιών, οι οποίες πλησιάζουν τους 150, άλλες 50 σελίδες με τις πηγές της έρευνας (βιβλιογραφία, περιοδικά και εφημερίδες, αρχεία, προσωπικές μαρτυρίες, νομοθεσία σε χρονολογική σειρά), καθώς και 40 σελίδες λεπτομερειακά ευρετήρια.

Κυρίες και κύριοι,

με την ανάγνωση του τόμου αυτού έχει περάσει σχεδόν μια εβδομάδα. Ο αναγνώστης μας είναι προβληματισμένος: τι θησαυρούς κρύβουν τα αρχεία, του Σωματείου αυτού, των Σωματείων και Συλλόγων γενικότερα, τα κρατικά αρχεία, τα ιδιωτικά και οικογενειακά, η μνήμη των ανθρώπων που έχουν ζήσει τις καταστάσεις αυτές! Πώς ήταν δυνατόν, μέσα σε 20 μήνες να συγκεντρωθεί, να αξιολογηθεί και να συγγραφεί ένα σύνθεμα τέτοιας έκτασης και εμπέλειας; Με τι κουράγιο, αφοσίωση και ενθουσιασμό δούλεψαν οι άνθρωποι αυτοί; Ποια είναι και ποια θα έπρεπε η ανταμοιβή για ένα τέτοιο κατόρθωμα, κι αν υπάρχει; Τι αισθάνονται οι συντελεστές τώρα που τελείωσε; Τι είδους ικανοποίηση; Και οι ηθοποιοί του Σωματείου, τι αισθάνονται, που τους έγινε ένα τέτοιο χριστουγεννιάτικο δώρο; Ιστορική δικαίωση; Το γίγος της αυτογνωσίας; Ή συγνώμη, την οποία φέρνει η μνήμη;

Δεν γνωρίζω. Μπορώ να μιλήσω μόνο για τον εαυτό μου. Ως πρόεδρος του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών για πολλά χρόνια, αυτή τη στιγμή αντιπρόεδρος, αισθάνομαι μια βαθειά και δυνατή αγάλλιαση, πως συνεργάτες και φοιτητές του Τμήματός μας, έπραξαν, και με το παραπάνω, το καθήκον τους απέναντι στην κοινωνία και τίμησαν, με ένα δώρο καθαρά επιστημονικό, τους καλλιτέχνες της σκηνής, τους κοινωνικούς λειτουργούς του πνεύματος και της ψυχής, που έχουν ψυχαγωγήσει, έχουν δώσει συγκινήσεις και κουράγιο σε γενεές από Έλληνες, κι έχουν διανύσει – και αυτό το αποδεικνύει περίτρανα ο τόμος αυτός – μια ανοδική πορεία στην κοινωνική εκτίμηση από τους αυτοδίδακτους θεατρίνους των μπουλουκιών του περασμένου αιώνα, έως τους μεγάλους μύστες της θεατρικής τέχνης του αιώνα μας, που το όνομά τους έχει εγγραφεί στο πάνθεον της παγκόσμιας υποκριτικής τέχνης. Αισθάνομαι μια αγάλλιαση για την επιτυχημένη και τόσο συμπαθητική σύμπραξη Επιστήμης και Τέχνης, θεατρικής Ιστοριογραφίας και θεατρικής πράξης, θεατρολόγων και ηθοποιών, που οδήγησε στο αποτέλεσμα αυτό. Αισθάνομαι τέλος και δέος, για τις δυνατότητες συνεργασίας που υπάρχουν, και που ίσως δεν έχουμε αντιληφθεί επαρκώς ως τώρα.

Κοιτάζοντας το πόνημα τους αισθάνομαι και ευγνωμοσύνη, τιμή, υπερηφάνεια κι άλλα που δεν μπορώ να ξεχωρίσω καθαρά και να εκφράσω με λόγια αυτή τη στιγμή.

Σας ευχαριστώ.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ